

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Б. Шувар, к. е. н., доцент
Львівський національний аграрний університет

© Б. Шувар, 2016

Шувар Б. Аналіз розвитку органічного виробництва в Україні та світі

Проаналізовано динаміку розвитку ринку органічної продукції у світі. Наведено показники площ органічних сільськогосподарських угідь, кількості операторів ринку органічної продукції, рівня споживання органічної продукції в країнах-лідерах із розвитку ринку органічної продукції. Визначено основні проблеми, що перешкоджають розвитку органічної продукції в Україні.

Ключові слова: органічне сільське господарство, органічна продукція, органічне виробництво, розвиток органічного ринку, органічні сільськогосподарські угіддя, оператори ринку органічної продукції, споживання органічної продукції.

Shuvar B. The development of organic production in Ukraine and worldwide

The analysis of organic production in Ukraine, dynamics of the market for organic products in the world, indicators areas of organic farmland, number of organic products market operators, consumption of organic products in the leading countries of the developing market for organic products, the main problems that hinder the development of organic products in Ukraine are presented in this article.

Key words: organic farming, organic produce, organic production, organic market development, organic farmland, organic market operators, consumption of organic products.

Шувар Б. Анализ развития органического производства в Украине и мире

Проанализирована динамика развития рынка органической продукции в мире. Представлены показатели площади органических сельскохозяйственных угодий, число операторов на рынке органических продуктов, уровень потребления органических продуктов в ведущих странах по развитию рынка органической продукции. Выявлены основные проблемы, которые препятствуют развитию органической продукции в Украине.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, органическая продукция, органическое производство, развитие органического рынка, органические сельскохозяйственные угодья, операторы рынка органической продукции, потребление органической продукции.

Постановка проблеми. Значна кількість керівників аграрних підприємств, науковців аграрної сфери та експертів вважають, що перехід на органічне землеробство приведе не тільки до збільшення обсягів продовольства у світі, а й є чи не основним шляхом до подолання проблеми голоду. Прихильники інтенсивного землеробства віддають перевагу методам виробництва сільськогосподарської продукції, які дозволяють використання пестицидів, синтетичних добрив та інших засобів хімізації. Виробники ж органічної продукції значною мірою залежать від природного удобрення ґрунту: гною, азотфіксуючих бобових, компосту і такого іншого, чого не виготовляють на хімічному заводі. У середовищі науковців не згасає дискусія щодо доцільності органічного виробництва та

його переваг. Незважаючи на широке висвітлення у наукових працях особливостей вітчизняного та світового ринку органічної продукції потребують подальших досліджень тенденції розвитку органічного виробництва в Україні та світі, а також чинники, що стримують його.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і практичним аспектам розвитку ринку органічної продукції присвячено чимало наукових праць. Серед зарубіжних дослідників значну увагу органічному виробництву приділяють: А. Говард, який опублікував працю «Сільськогосподарський Заповіт» (на сьогодні її прийнято вважати першою «органічною» достовірно науковою працею [16]); Р. Штайнер, який розробив концепцію «біодинамічного сільського гос-

подарства» [15]; М. Фукуока, котрий у книзі «Революція однієї соломинки» докладно описав теоретичні аспекти натурального рослинництва, а також підходи до практичного створення стійкого і продуктивного агроценозу [13]; Ів Белфор, яка експериментальними дослідженнями довела переваги органічного сільського господарства перед традиційним [2], та ін. В Україні питаннями органічного виробництва займалися: А. Антоненко, який довів, що впровадження органічного землеробства, на тлі підвищення родючості ґрунту, дає змогу досягати врожаїв на рівні інтенсивного землеробства, але при цьому вирощувати продукцію, екологічно безпечну для здоров'я людей [10]; В. Артиш, котрий у своїх дослідженнях розглядає органічне сільське господарство як багатофункціональну агроекологічну модель виробництва [1]; Т. Зайчук, яка значну частину досліджень присвячує вивченню сегмента споживачів екологічно чистих продуктів харчування [4]; М. Кобець, котрий розглядає органічне землеробство як складову сталого розвитку економіки [5]; М. Шикула, який значну частину свого наукового доробку присвятив біологічним технологіям у землеробстві [14], та багато інших.

Попри значний внесок перелічених науковців у розвиток органічного виробництва, окремі його аспекти потребують висвітлення з урахуванням останніх статистичних даних. Передусім це стосується необхідності характеристики останніх тенденцій розвитку органічного виробництва в Україні та світі. Доцільно приділяти більше уваги чинникам

розвитку ринку органічної продукції та пропозиціям щодо стимулювання цього розвитку.

Постановка завдання. Ми ставили завдання: 1) дослідити динаміку розвитку органічного виробництва у світі загалом і в Україні зокрема; 2) виокремити основні чинники, які на це впливають; 3) запропонувати своє бачення популяризації та розширення ринку органічної продукції.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку сільського господарства виникла об'єктивна необхідність у зменшенні антропогенного навантаження на довкілля і природні ресурси. Розвиток сільської місцевості, покращання екологічного стану, здоровий спосіб життя – все це є складовими органічного агровиробництва. Воно дає змогу не тільки мінімізувати шкідливий вплив наслідків традиційного землеробства, а й сприяє підтримці здоров'я ґрунту, екосистеми і людей.

Ринок органічного виробництва у світі постійно розширюється. За останні 15 років площі під органічним виробництвом зросли учетверо. Сертифікацію пройшли понад 2 млн виробників органічної продукції (див. табл.) [17]. Позитивні тенденції проявили себе у понад 170 країнах світу. Цьому сприяє затребуваність органічної продукції у різних верств населення з різних об'єктивних причин. За даними Дослідного інституту органічного сільського господарства (FiBL) і Міжнародної федерації руху органічного сільського господарства (IFOAM), площі земель під органічним виробництвом постійно зростають (рис. 1).

Таблиця

Динаміка кількості виробників органічної продукції у світі за 2013–2014 роки*

Регіон	2013 р.	2014 р.	Зміна, одиниць	Зміна, %
Африка	572498	593050	20552	103,6
Азія	726325	901528	175203	124,1
Європа	334170	339824	5654	101,7
Латинська Америка	320148	387184	67036	120,9
Північна Америка	16393	16660	267	101,6
Океанія	22997	22115	-882	96,2
Всього	1992531	2260361	267830	113,4

* Складено на основі [16].

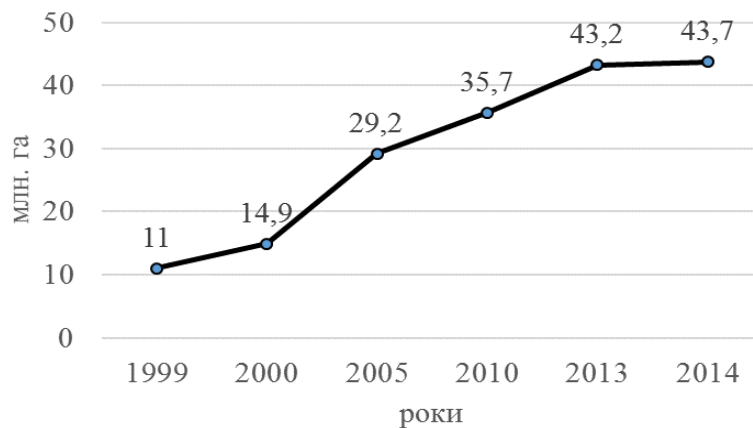

Рис. 1. Динаміка площ земель під органічним виробництвом у світі, 1999–2014 роки.*

* Побудовано автором на основі [18, с. 46].

Практично в усіх країнах Європи займаються органічним виробництвом, в Африці – майже 70% країн, Азії – 79% країн, Південній Америці – 72%. Структурний розподіл земельних угідь за регіонами показує, що

значна частка виробництва органічної продукції зосереджена в країнах Океанії – 40% (рис. 2). У Європі під органічним виробництвом використовують третину наявних земель [18, с. 39].

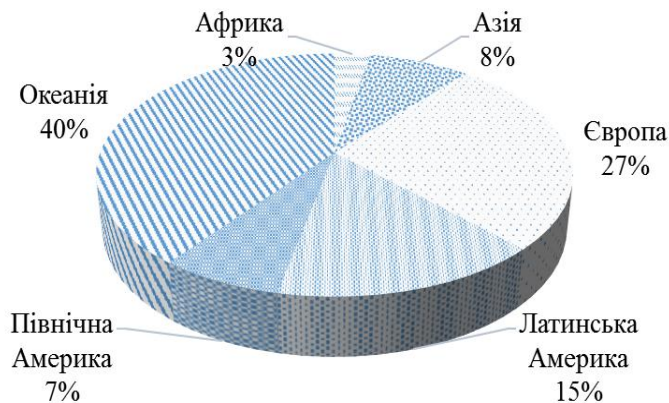

Рис. 2. Структура земельних угідь, зайнятих під органічним сільськогосподарським виробництвом у світі, 2014 рік.*

*Побудовано автором на основі [18, с. 39].

Лідерами серед країн – виробників органічної продукції є Австралія (17 млн га), Аргентина (3 млн га), США (2,2 млн га), Китай (1,9 млн га), Іспанія (1,7 млн га) [18, с. 53–56].

Усі країни, які займаються органічним виробництвом, приділяють значну увагу не тільки виробництву як такому, а й адаптації виробничого процесу до нормативів, розроблених міжнародними організаціями – законодавцями органічного виробництва, та потреб населення в такій продукції. Цьому сприяє відповідна інфраструктура сертифі-

кації і можливість реалізовувати продукцію на внутрішньому і зовнішньому ринках. Основними мотивами до споживання такої продукції є те, що вона екологічно безпечна, високоякісна, з натуральними смаковими властивостями та відсутніми модифікованими організмами у своєму складі.

Зарубіжні дослідження, як і вітчизняні, зокрема й неодноразово проведені нами, засвідчують, що покупцями органічної продукції є жителі міст з високою купівельною спроможністю, які орієнтовані на споживання високоякісної продукції. Жителі сіл мають

низьку купівельну спроможність через відповідно низький рівень життя.

Офіційні статистичні огляди IFOAM стверджують, що світовий оборот ринку органічної продукції за останнє десятиліття значно змінився. Якщо у 1999 р. він становив 15 млрд дол. США, у 2007 р. – понад 30 млрд дол. США, то у 2014 р. – перевищив 80 млрд дол. США. Основну частину продукції реалізують у країнах із високим рівнем розвитку. Так, 77% загального споживання органічної продукції припадає на країни Західної Європи і Північної Америки.

Основними каналами збуту є прями продажі виробниками споживачам, збут продукції через виробничі кооперативи, збут переробним підприємствам, а також через представників оптових торговельних майданчиків [18]. Останні дані щодо рівня споживання органічної продукції на душу населення у світі, опубліковані у 2016 р., свідчать, що найвищий рівень споживання у Швейцарії. Цей показник у країні становить 221 євро в розрахунку на одну людину за рік, в Люксембурзі і Данії – 164 та 162 євро відповідно [18, с. 66–67] (рис. 3).

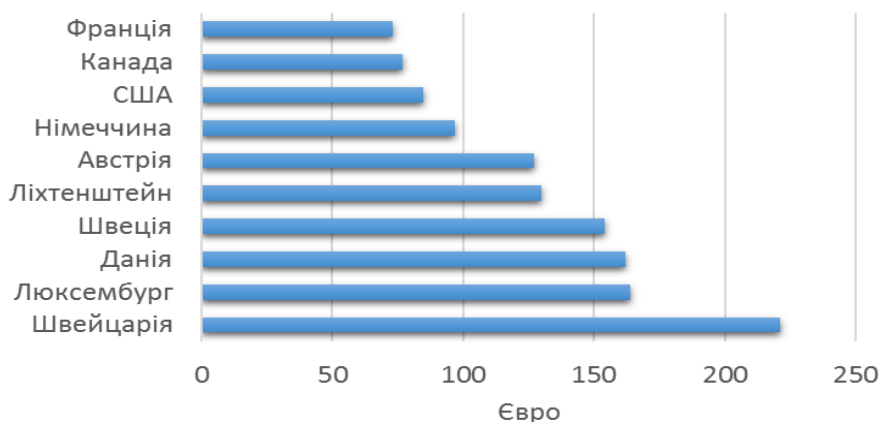

Рис. 3. Країни – лідери зі споживання органічної продукції в розрахунку на одну особу, 2014 рік.*

*Побудовано автором на основі [18, с. 66–67].

Місце України на світовому ринку органічної продукції дуже далеке від лідируючих позицій. Проте щорічні показники щодо кількості органічних господарств та площ земель під органічним виробництвом зростають. Так,

якщо у 2010 р. їх було 142, то у 2015 р. – 210 [9] (рис. 4). Більшість із них розташовані в Одеській, Херсонській, Київській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Житомирській областях.

Рис. 4. Аналітичне вирівнювання динаміки кількості органічних господарств в Україні.*

* Побудовано на основі [9].

Загальноукраїнський приріст виробників органічної продукції характеризується рівнянням прямої:

$$y = 12,499x + 26,33.$$

Коефіцієнт детермінації дає підставу довіряти вибраному рівнянню прямої, а тенденція свідчить про те, що у разі збереження динаміки умов впливу на розвиток ринку органічного агровиробництва, з урахуванням суто математичних критеріїв поведінки показника кількості виробників органічної продукції за 14 років, кількість виробників органічної продукції в Україні у 2017 р. сягне 226 одиниць.

Такий ріст зумовлений не тільки попитом на органічну продукцію, сприятливими кліматичними умовами, родючими українськими землями, а й визначенням на законодавчому рівні такого виду продукції, як органічна, чим створено умови для розвитку органічного сектору в країні та унеможливлення виробництва псевдоорганічної продукції [11].

Завдяки цьому вітчизняний ринок органічної продукції значно пожвавився. Якщо у 2006 р. оборот органічної продукції становив 400 тис. євро, у 2010 – 2,4 млн євро, то у 2015 р. – зріс до 17 млн євро. І це не межа. Адже одним із пріоритетних напрямів забезпечення продовольчої безпеки України у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р. є розвиток органічного землеробства в особистих і середніх господарствах [12].

Цьому сприяє не тільки державна політика, а й активна позиція громадських організацій і асоціацій, діяльність яких спрямована на популяризацію органічного виробництва. Зокрема, успішно функціонують Федерація органічного руху України, Міжнародна федерація учасників органічного виробництва «БіоЛан України» та ін. Серед численних напрямів їх роботи: пропаганда цінностей та ідеології учасників органічного руху; підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва з одночасним розвитком безпечних для природи і людини технологій; сприяння розвитку органічного руху в Україні; формування вітчизняного споживчого ринку; розробка законодавчої та нормативної бази для органічного виробництва; підвищення загальної екологічної свідомості.

Окрім того, виробництво активно підтримують навчальні на науково-дослідні установи, координатором яких виступає ННЦ «Інститут аграрної економіки». Активну співпрацю з останнім ведуть центри органічного землеробства, зокрема Центр природного землеробства Дніпропетровського державного аграрного університету, Центр органічного землеробства «Полтава-Органік», Поліський центр органічного виробництва «Полісся Органік», Центр природного землеробства «Таврія-Органік», Центр екологічного землеробства «Південь-органік».

Важливою складовою регулювання органічного виробництва є сертифікація. Для цього необхідно докласти значних зусиль в напрямі розробки і впровадження відповідних стандартів і нормативно-правових документів. Сьогодні сертифікацію проводять за міжнародними стандартами, що ускладнює життя виробникам органічної продукції, адже не завжди вимоги, яких дотримуються за кордоном, вдається втілити в життя в Україні [7, с. 11]. Вибір найкращого органічного стандарту значною мірою залежить від кінцевого споживача органічної продукції, а отже, продукція повинна бути сертифікованою відповідно до постанов і стандартів тієї країни, на ринок якої орієнтований виробник.

В Україні є всі передумови для виробництва органічної продукції: родючі землі, відносно невисокий рівень хімізації, потенційно великий молодий ринок споживачів органічної продукції, розвиток руху за здоровий спосіб життя. Завдяки активній популяризації органічного виробництва громадськими організаціями, асоціаціями і самими виробниками збільшується попит на органічні продукти.

Серед основних причин, що стримують споживачів перед покупкою органічних продуктів, є:

- низька поінформованість про органічні товари як серед споживачів, так і серед виробників традиційної продукції;
- більшості покупців важко відрізнити органічну продукцію від неорганічної;
- попит переважно формується у великих містах, із високим рівнем достатку та наявністю спеціальних відділів у супермаркетах чи спеціалізованих крамниць з органічними продуктами;

- відсутність національної стандартизації та сертифікації;
- відсутність державних ініціатив для стимулювання попиту на органічну продукцію.

Загалом стримувальними чинниками для розвитку органічного виробництва в Україні є: недосконале інституційне забезпечення, відсутність дотацій фермерам, які переходять на органічне землеробство або ним займаються [8], переважання експорту органічної сировини, дефіцит органічного насіння, недостатній розвиток органічного тваринництва як основного виробника органічних добрив, високі відсоткові ставки банків для розвитку фермерства.

Стимулом для переходу до органічного способу виробництва, на думку фермерів, є й те, що збільшення прибутків можна очікувати не за рахунок підвищення ціни на свою продукцію, а, навпаки, зменшивши видатки на хімічні добрива та засоби боротьби зі шкідниками, на паливно-мастильні матеріали та ін. [3].

Для активізації цих процесів слід інтегрувати органічне сільське господарство у державну аграрну політику через корективи, пропонувані громадськими організаціями та об'єднаннями органічних виробників, у Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини». Зокрема належить встановити норми фінансової допомоги виробникам, які переходять з традиційного до органічного способу виробництва, активізувати промоційну та інформаційно-консультативну роботу на місцевому рівні в цьому напрямі, використати напрацювання Польщі [6] та інших

країн, які досягли значних успіхів в органічному агровиробництві, впровадити власну державну систему сертифікації органічних продуктів.

Висновки. Ріст зацікавленості органічною продукцією серед вітчизняних споживачів очевидний. Щороку вона набуває все більшої популярності. Як свідчить проведене нами дослідження, динаміка цього ринку демонструє позитивні тенденції у світі, а в Україні останніми роками особливо. Наша держава стоїть на порозі «органічного» буму. Часові його межі нерозривно пов'язані з активізацією державної підтримки органічних товаровиробників.

Рушійною силою, що спонукатиме виробників до переходу на органічний спосіб виробництва, можуть стати: державні ініціативи удосконалення вітчизняного законодавства та сертифікаційних правил відповідно до умов виробництва, в яких працюють вітчизняні аграрії; створення системи стимулювання розвитку ринку органічної продукції через надання пільг чи дотацій виробникам, які переходять до органічного виробництва; інформаційно-консультативна підтримка виробників та споживачів через створення інформаційно-консультативних центрів органічної продукції.

Оцінюючи позитивні тенденції за минулі десятиліття, слід якісно вдосконалити законотвірчі процеси в напрямі органічного виробництва, що значно пожвавить «органічний» рух в Україні. Утім, питання розвитку органічного виробництва, шляхи досягнення ним лідируючих позицій в АПК потребують поглибленого дослідження в рамках окремої наукової публікації

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Артиш В. І. *Управлінські аспекти розвитку виробництва екологічно чистої продукції в сільському господарстві України* / В. І. Артиш // *Науковий вісник Національного аграрного університету*. – 2006. – № 102. – С. 242–247.
2. Балфор И. *К устойчивому земледелию. Живая почва [Электронный ресурс]* / Леди Ив Балфор. – Режим доступа : <http://www.vermyk.narod.ru/articlesnew/ivbalfor/1.htm>.
3. Буга Н. Ю. *Перспективи розвитку органічного виробництва в Україні [Електронний ресурс]* / Н. Ю. Буга, І. Г. Яненко // *Актуальні проблеми економіки*. – 2015. – № 2. – С. 122. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_2_17.
4. Зайчук Т. О. *Сегментування та таргетинг ринку екологічно чистих продуктів харчування* / Т. О. Зайчук // *Формування ринкової економіки : наук. зб.* – 2010. – Вип. 24. – С. 138–150.
5. Кобець М. І. *Органічне землеробство в контексті сталого розвитку [Електронний ресурс]* / М. І. Кобець. – К., 2004. – 22 с. – Режим доступу : http://www.undp.org.ua/agro/pub/ua/P2004_01_051_04.pdf.

6. Липчук В. Розвиток органічного сільського господарства в Польщі / В. Липчук, Б. Шувар // *Аграрна економіка*. – 2013. – Т. 6, № 3–4. – С. 21–25.
7. Муді Р. Створення механізму сертифікації та контролю стандартів сільськогосподарської продукції відповідно до вимог СОР-СФС / *EuropeAid/114025/C/SV/UA* / Ричард Муді, Олександр Поліводський, Олександр Маковський // *Юридичний бюлетень з питань законодавства у галузі СФС в Україні*. – 2005. – № 4. – С. 11.
8. Новак Н. П. Світовий досвід державної підтримки виробництва органічної продукції [Електронний ресурс] / Н. П. Новак // *Ефективна економіка*. – 2016. – № 6. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5034>.
9. Органік в Україні [Електронний ресурс] // *Федерація органічного руху в Україні: офіційний сайт*. – Режим доступу : <http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.
10. Органічне землеробство: з досвіду ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавської області / [Антонець С. С., Антонець А. С., Писаренко В. М. та ін.]. – Полтава : Камелот, 2010. – 198 с.
11. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини : Закон України від 03.09.2013 № 425-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
12. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектора економіки України на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2014 № 806-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>.
13. Фукуока М. Революція одной соломинки (Введение в натуральное земледелие) [Електронний ресурс] / Масанобу Фукуока. – Режим доступу : <http://vertyk.narod.ru/books/masanobu/index.htm>.
14. Шикла М. К. Відтворення родючості ґрунтів у ґрунтозахисному землеробстві / М. К. Шикла. – К, 2000. – С. 453.
15. Штайнер Р. Духовно-научные основы успешного развития сельского хозяйства / Р. Штайнер. – М., 1997. – 432 с.
16. An Agricultural Testament [Electronic resource]. – 1943. – Mode of access : http://www.journeytoforever.org/farm_library/howardAT/ATtoc.html.
17. Current statistics: International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM) [Electronic resource]. – Bonn, Germany. – Available at : <http://www.ifoam.bio/en/current-statistics>.
18. Wilier H. Statistics and Emerging Trends 2016 [Electronic resource] / H. Wilier, J. Lemoud. – Available at : <http://www.organic-world.net/yearbook/yearbook-2016.html>.

